



AIDG

El monestir de Sous cap als anys vint, segons una de les característiques "postals" de Valentí Fargnoli.

Esplendor i decadència del monestir de Sant Llorenç de Sous

«Apenas libres las comarcas de nuestra provincia de la opresión agarena, instaláronse en ellas varios monasterios de Benedictinos, a cuyo místico seno se acogieron (sic) las almas privilegiadas que, posponiendo los falaces atractivos del mundo, solo procuraban su salvación eterna y que sintiendo bullir en sus pechos las más nobles virtudes cívicas se hacían un deber de la colonización de este casi desierto país y de la ruralización de sus habitantes» (P. Alsius, 1879).

ANTONI L. SANZ
EMPAR GILI

Els historiadors romàntics, com se sap, solien invocar preocupacions cíviques, religioses i patriòtiques quan explicaven el procés de colonització que es

dugué a terme a «Catalunya» a partir del segle IX. El seu esquema interpretatiu, que encara avui s'endevina fàcilment en moltes recreacions novel·lades del passat, distingia tres fases consecutives: en primer lloc, la concessió de diplomes per part dels reis francs (Carlemany, Lluís el Piadós i Carles el

Calb) a favor dels monestirs; després, l'acció d'artifatge portada a terme pels monjos; i, finalment, l'arribada dels colons per establir-se.

Però aquest esquema no ens permet d'entendre el perquè de compres i vendes de terres entre particulars abans de la colonització «oficial», ni les ocupacions «il·legals» de terres per part dels pagesos, és a dir, produïdes abans de les donacions reials. Cal pensar, doncs —tal com adverteixen Abadal i Bonnassie—, en una colonització espontània que no va esperar la concessió de capitulars dels sobirans francs. De fet, les capitulars anaven destinades essencialment a solucionar els problemes dels *hispani*, als quals es volia protegir amb

L'ermita de Sant
Llorenç a
començaments de
segle.



AIDG

Sous - Bassasoda - Restes de los Claustros del
V. Farguoli - ex-convento de S^a Llorenzo.



AIDG

Restes del claustre,
a la mateixa època.

la concessió d'un estatut molt favorable, sobretot després del fracàs de l'expedició del 778. I el mateix es podria dir dels comtes «catalans», que molt sovint varen controlar el moviment de colonització a posteriori, tal com demostren els documents sobre transferències de terra realitzades abans que el comte manés la seva ocupació.

L'expansió monàstica

Caldria matisar igualment la tasca de colonització portada a terme pels monestirs. Si hem de creure els documents, alguns monestirs —generalment els més pobres— varen menar una vida molt dura i inestable durant la primera etapa colonitzadora: «crearen llurs camps

en una immensitat deserta amb la suor de llur propi treball», diuen els monjos de Sureda; els de Banyoles «construïren llur abadia amb les seves mans, en una vasta solitud»; la comunitat de Sant Julià del Mont «portà al conreu una terra inculca i deserta». Però, sens dubte, les grans abadies catalanes negligiren les empreses inicials de repoblació o varen seguir els colons en els seus treballs d'artifatge, qüestionant-los els drets adquirits per apriació.

En aquest context, sembla ésser que l'acció dels reis francs i dels monestirs tendí sovint a propiciar un sistema d'enquadrament administratiu i religiós dels antics poblers. És així que hom pot entendre les primeres notícies que fan referència al monestir de Sant Llorenç de Sous: l'11 d'abril de l'any 871, el

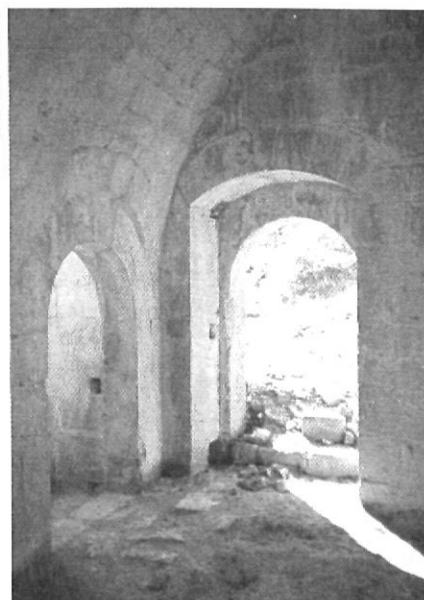
rei franc Carles el Calb atorga un precepte de protecció a favor dels benedictins de Sant Aniol d'Aguja, entre les possessions dels quals hi havia un «*montem Sancti Laurentii cum basilica in honore Sancti Laurentii eiusdem fundata*». Aquest precepte s'hauria de posar en relació amb els que s'atorgaren a Sant Esteve de Banyoles (822), Sant Julià del Mont (866), Sant Andreu de Sureda (850 i 869) i Santa Maria d'Arlès (869). Tots plegats formen part d'un mateix procés d'expansió monàstica, que s'enregistrà en el segle IX, quan també es comencen a tenir notícies de l'activitat dels monestirs de Ripoll, Camprodon, Besalú, Sant Quirze de Colera, Banyoles, Sant Pere de Roda, Amer, Sant Feliu de Guíxols i Sant Aniol d'Aguja, entre altres.



Estat actual del monestir.



Dos aspectes de l'interior del monestir en la seva situació actual.



Un monestir a la muntanya del Mont

La fundació del monestir de Sant Llorenç de Sous se situa en l'etapa intermèdia de la colonització del país, feta per gent de les muntanyes que davalla cap a les terres planes i les valls. Els monjos, que procedien de Sant Aniol d'Aguja, s'instal·laren a la muntanya del Mont aprofitant les seves condicions naturals de defensa. Cal tenir en compte, a més a més, l'altitud d'aquest emplaçament: des de mitja muntanya de la Mare de Déu del Mont (1.100 m) podien controlar pràcticament el pas de la Jonquera, el golf de Roses, part de la costa empordanesa, l'Alt Empordà, bona part del Gironès amb Girona, Banyoles, la Garrotxa, el Montseny, el Collsacabra,

el Puig Sacalm, el Pedraforca, part dels Pirineus, etc..., amb l'avantatge que ofería el relatiu allunyament del mar.

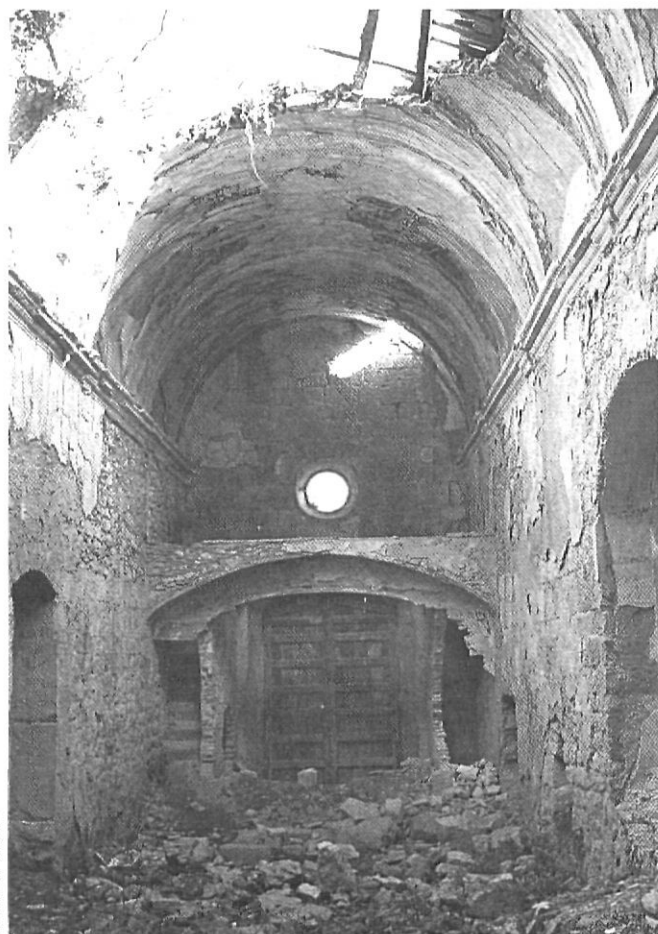
Com és lògic, els monjos no consideraven només les condicions defensives a l'hora d'escollir la localització d'un monestir, sinó també la possibilitat de comptar amb els recursos naturals suficients per mantenir la comunitat. Per això el de Sant Llorenç de Sous s'instal·la al costat d'una font —la «*fonte vocabulo Sparrigaria*» dels documents—, que facilitava l'aigua necessària per als usos domèstics i per regar les petites terrasses posades en cultiu. D'altra banda, la muntanya ofería igualment recursos auxiliars, silvo-pastorals.

Assegurades les condicions d'existència i de defensa, els monjos

encara podien buscar la proximitat de la cort comtal de Besalú, el centre polític d'aquella regió.

L'esplendor del segle XI

Al principi del segle XI, la preeminència política dels comtes era indiscutida. Periòdicament reunien els súbdits en assemblea per demanar consell i administrar justícia. Però, en aquell context, súbdits vol dir gairebé sempre prohoms o magnats, que en realitat solien ésser els que hi participaven —la nominació al peu dels documents era el reconeixement de la seva alta categoria social. I per aquesta època els abats del monestir de Sous ja eren reconeguts com a *prócers* del comtat. La seva carrera havia estat ràpida:



RAMON SALA

Interior de l'ermita de Sant Llorenç.

L'església: símbol d'una època

Quan els monjos de Sant Llorenç decidiren de reedificar l'església, que havia estat consagrada el 922, no feien més que afegir-se al corrent de noves construccions realitzades a Catalunya d'ençà de la meitat del segle X. Les noves possibilitats econòmiques feien possible els intercanvis artístics i l'aplicació de millors solucions tècniques. En aquest sentit, els Pirineus mediterranis i la Borgonya foren llocs innovadors en la formació del romànic, i l'església del monestir de Sous recollí una part d'aquelles innovacions.

Situada a la zona nord del conjunt monumental del monestir, l'església està dividida en tres naus per pilars cruciformes, units per arcs torals. Aquests arcs eren els que possibilitaven la substitució de l'embigat de fusta per la volta de pedra. És la mateixa tècnica que varen utilitzar en la restauració de l'església abacial de Banyoles, l'any 957. Però aquesta solució arquitectònica només era aplicable a esglésies de dimensions reduïdes, i l'ampliació de les esglésies a tres naus exigí l'ús de grans pilars cruciformes,

entre els anys 898 i 922, la comunitat no era més que una *cella Sancti Laurentii*, dependent de la Seu de Girona; en canvi, al principi del segle XI ja constituïa una abadia independent i els seus abats participaven en les assemblees dels comtes de Besalú i en els concilis que es celebraren a Girona, concretament els anys 1068 i 1077.

Al poder polític caldria afegir l'econòmic. Com tantes altres institucions eclesiàstiques, aviat es convertí en un centre receptor d'almoines pietoses. Els comtes de Barcelona, els de Besalú i alguns canonges de la Seu de Girona, entre altres personatges de la noblesa, feren donacions i llegats testamentaris a favor del monestir per salvar les seves ànimes, segons diuen els documents. D'aquesta manera, terres, diners i drets de senyoria feudal sobre els camperols dels voltants varen anar constituint el suport econòmic que permeté la reedificació de la part més antiga que es conserva de l'antic monestir: l'església.

RAMON SALA



Un altre aspecte de la nau estondrada.



Exterior de l'ermita, amb l'espadanya coberta d'heura.



Visió de conjunt de l'estat actual del monestir.

suficientment massissos per suportar el pes de les grans arcades.

Les naus estan coronades per tres àbsides. L'absis major és ornat interiorment amb tres arcs, que arrenquen de quatre mitges columnes amb capitell rústic, llis i sense treballar. Entre aquestes mitges columnes s'obren tres lòbuls semicirculars, cadascun amb una finestra. Externament, l'absis és decorat amb faixes lombardes, resultat de la creixent influència dels mestres de cases italians i dels seus picapedrers, que s'escamparen per tot Catalunya a partir del començament del segle XI.

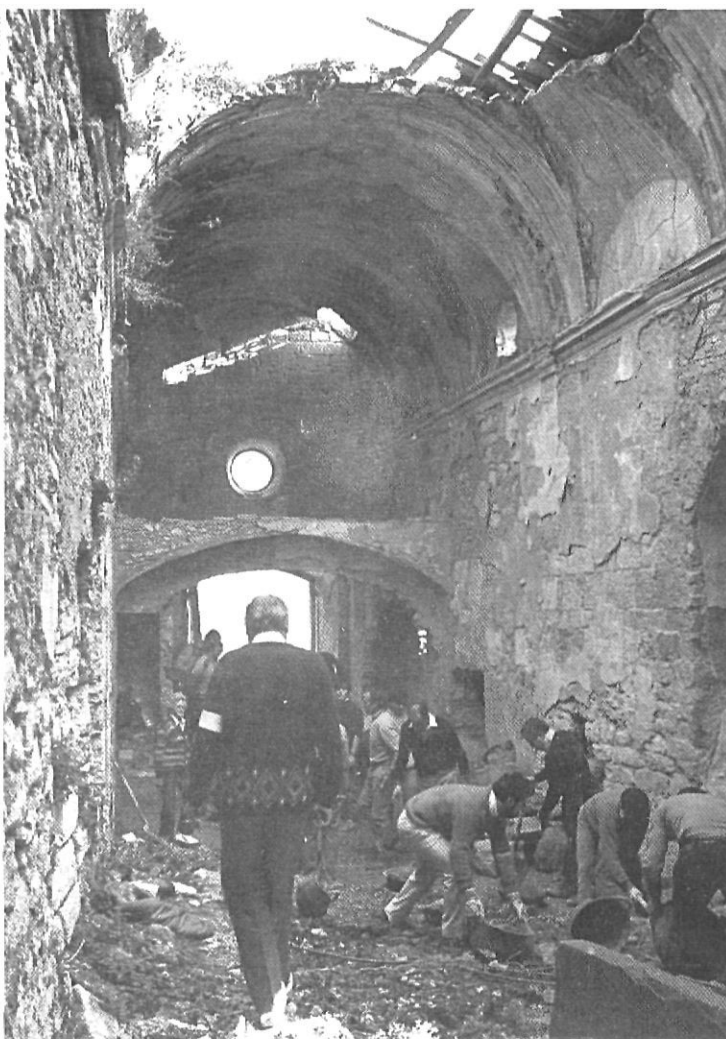
Un element més aviat de luxe solia ésser el porxo, que en aquest cas no s'ha conservat. És possible, tanmateix, que futures campanyes d'excavació deixin al descobert les seves restes, ja que a banda i banda de la façana de la porta principal de l'església s'observen dues pilastres, i a mitja alçada d'aquestes l'arcada d'uns arcs, paral·lels a les restes dels murs dels dos extrems de la mateixa façana.

La servitud dels temps: un claustre atípic

Probablement la construcció d'un claustre per seguir les noves directrius religioses introduïdes a partir de la reforma gregoriana va representar tot un problema per la comunitat de monjos de Sant Llorenç de Sous. Aleshores s'imposava la renovació espiritual mitjançant l'oració i la vida comunitària al voltant del claustre, a més d'altres canvis en l'ordre temporal.

L'excavació del monestir va posar al descobert les estructures d'un claustre irregular, que tan sols acomplia parcialment les funcions a les quals estava destinat. L'atipicitat de la seva estructura va ésser clarament condicionada per la topografia del terreny, ja que s'adapta als desnivells topogràfics. Per tal d'anivellar la superfície treballaren la roca natural en algun sector i en altres hi varen fer farciments de terres. Però, a més, el desnivell entre l'església i el claustre és tan accentuat en la part que els comunica —l'ala nord—, que els obligà a construir esglaons. Ben segur, doncs, que la topografia del terreny i les antigues estructures del monestir condicionaren la seva forma, de manera que el pati central i les galeries que el degueren envoltar no segueixen les línies d'un quadrat

ARXIU PUNT DIARI



Camp de treball a Sous, en plena activitat, l'any 1984.

RAMON SALA



Un angle del claustre.

amb angles rectes, sinó que el claustre té forma de quadrilàter irregular.

Algunes fotografies conservades de principi de segle —on són visibles els arcs de la zona de ponent i les restes dels materials trobats quan s'excavava la zona— fan suposar que el claustre estava format per galeries amb un sol rengle de columnes, les quals devien descansar sobre els murs correguts que s'han anat posant al descobert durant els treballs d'excavació. Aquestes columnes —coronades per capitells ornats amb motius florals— suportaven arcs de mig punt, sobre els quals s'assentava un sostre inclinat. En definitiva, doncs, el claustre servia amb dificultats per a facilitar la comunicació entre l'església, el refector, la sala capitular i la resta de dependències monàstiques.

Cap a la decadència

Durant les excavacions varen aparèixer esfondrades algunes parts



Els treballs d'excavació de 1985.

del claustre. És fàcil d'atribuir-ho a factors naturals, com els terratrèmols produïts entre els anys 1427 i 1434, perquè, segons els documents de l'època, afectaren moltes comarques pirinenques i pre-pirinenques. Però tot fa pensar que les creixents dificultats econòmiques del monestir d'ençà del segle XV —quan només comptava amb quatre comunitaris— explicarien millor la seva decadència, atesa la possibilitat de dur-ne a terme la reconstrucció, i el reaprofitament que es va fer d'alguns materials del claustre en altres parts de l'edifici també sembla corroborar aquesta hipòtesi. A les dificultats econòmiques s'afegiren, a més, els escàndols: l'any 1461 els Jurats de Besalú s'adreçaven a la Diputació General de Catalunya denunciant «dit monestir, que no a hun sol monjo, qui per occupacio de béns temporals e pompes adquirir és més promogut que no por lo servei de Déu (...). E tant quant lo dit monestir en la forma damunt dita ha estat en poder de dit fra Coll. Déu sab e nós com ha estat irroneu e sens monjos ne-

guns, que tots maltractant-los ne havia gitats, stat tanquat o sens nengun ofici que no si fahia e grans scàndols que si ha seguits e enormes inconvenients sobre les mesquins parroquians...».

El darrer intent de restauració de Sant Llorenç de Sous el portà a terme Fra Francesc Albanell, abans del 1580, amb l'establiment de quatre capellanies o beneficis, però l'any 1592 ja es va produir l'annexió de les seves rendes al monestir de Sant Pere de Besalú.

Una vegada transformat el monestir en parròquia de Sous, la primitiva església va quedar reduïda a dues naus. Després, a l'antic emplaçament de l'església i el claustre —derruïts— s'hi va fer un hort, i per aquí varen començar les excavacions l'any 1985, a càrrec de la Generalitat de Catalunya i la Diputació de Girona.

Antoni L. Sanz és historiador i director de l'excavació de Sous i Empar Gili és arqueòloga.

BIBLIOGRAFIA

- Ramon d'Abadal: *Dels visigots als catalans*. Barcelona, 1969.
 Ramon d'Abadal: *Els primers comtes catalans*. Barcelona, 1958.
 Pere Alsius: *Reseña histórico-descriptiva de la gloriosa imagen de Nuestra Señora del Mont*. Asociación Literaria de Gerona, Certamen de 1879.
 Pierre Bonnassie: *Catalunya mil anys enrera*. Barcelona, 1979.
 Toni Caballé, Anna Marqués i Antoni Sanz: *Memòria de la Campanya d'Excavació al monestir de Sant Llorenç de Sous* (1985), inèdita.
 Empar Gili i Antoni Sanz: *Memòria de la Campanya d'Excavació al monestir de Sant Llorenç de Sous* (1986), inèdita.
 Eduard Junyent: *Catalogne romane*. 2 vols., 1961.
 Francesc Montsalvatge: *Notícies històriques*, T. IV. Olot, 1982.
 Antoni Pladevall: *Els monestirs catalans*. Barcelona, 1968.